

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№105
(19295)

2019 чылдың
сентябрь 17
вторник

Хүннүн үнери — 06:04

Ажары — 18:43

Хүн дурту — 12:39

солуннун сайтызы // shyn.ru

электроннуг почтазы:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

Садар өртээ хостуг

12+

Республика амыдыралындан

МАЛ ЧЕМИНИН БЕЛЕТКЕЛИ

Улуг-Хем кожуунда муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгелерниң, арат ажыл-агыйлыгларның-даа ажилчынары шупту демнии-биле сизген кезилдезинче киргени каракка көскү — чери-биле тургускулаан хөлзэннер, сүрүг сизгеннер хүнден хүнге көвүдөп турар. Эйлиг-Хемниң араттары сизгенин белгеш, удур-ла чүдүрүп, сөөртүп ап турар.

Бо чылын чаастыг чай болганындан араттар сизген кезилдезинче орайтап кирген-даа болза, аязы бээри билек ай-хос чок ажилдаан түннелинде, бо хүннерге чедир кожуунда 11774 тонна мал чемин белеткээн, планныг синаалданың 85,3 хуузу күүсеттинген. Сүтумаа-биле 1 гектардан 13 центнер алган болуп турар. Кезип алган сизгениң 70 тонназы тарымал, артканы чайгаар нер сизген шөлдеринден кестинген. Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг губернатор төлевилелдин аныяк малчыннары 64,9 тонна мал чемин белеткээн. «Инек — чемгерикчи малым» төлевилелдин хей ажы-төлдүг өг-бүлелери 132 тонна сизген кезип алган, планын 81,5 хуу күүсеткен.

Арат ажыл-агыйлыглардан муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгелерниң шөлүн сүт алганындан мал чеминиң белеткезинче орайтап кирген: «Идегел» — 72, «Намзырай» 67,2 тонна, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери: «Инек-Даш» — 60,5 тонна, «Эйлиг-Хем» 55,9 тонна белеткээн.

Тараачын фермер ажыл-агыйлыглар: Тагва У.М. — 156, Монгуш В.С. — 44, Чаш-оол В.М. — 30, Доржу А.А. — 24, Сынаа Н.И. — 88, Сундуй Ч.Н. 72 тонна кезип белеткеп алган.

«Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлевилелдин 2016 чылда киржикчилери ниитизи-биле 108,9 тонна,

2017 чылдың киржикчилери — 216 тонна, 2018 чылдың киржикчилери — 220 тонна, 2019 чылдың киржикчилери — 220 тонна кезип белеткээн. Аныяк малчыннарның кышкы мал чеминиң белеткелин көдээ ажыл-агый эргелели, суму чагыргалары шыңгы хыналдага алган.

Бо хире чаастыг чай эрткен болганда,

кыжын база хар улуг болуру магат чок. Ынчанга малды кышты хүр ажырып, мал оолдаашкынын онча-менди камгалап алыры мал чеминден кол хамааржыр дээрзин утпаалыңар.

Эрине МОНГУШ,
Улуг-Хем кожууннун көдээ
ажыл-агый эргелелин
кол агроному.

Хүннүн медээлери

СОҢГУЛДАРЫ ЭРТКЕН ДЕП САНААН

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы «Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттар соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 76, 77, 78 база 80 чүүлдери езугаар, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Тыва Республиканың девискээринде республиканың чаңгыс аай соңгулда округунун бадылаашкын түннелдериниң дугайында база соңгулда каттыжышкыннарының аразында депутат мандаттарны үлээниң протоколунга даянган, ол ышкаш Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламент) үшкү чыыжының депутаттар соңгулдаларының талазы-биле девискээр соңгулда комиссияларының №1 протоколдарын үндезинге алган, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы республиканың чаңгыс аай соңгулда округунда база чаңгыс мандаттыг 16 соңгулда округтарында Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламент) үшкү чыыжының депутаттар соңгулдалары болуп эрткен болгаш шынныг деп санаан.

УРУГЛАР САДЫ АЖЫТТЫНАР

Бо хүннерде Бай-Тайга кожууннун төвү Тээлиде казначейство оран-савазы турган черни 15-20 хире уругларга көрдүнген «Белек» ясли-садче эде кылып ажылдарны чорудуп эгелзэн. Август айның эгезинде Тываның Баштыны ук кожуунга сургакчылап чорааш, бо тудуг объектин эде кылдырар талазы-биле айтышкынны берген. Амгы үеде оран-саваның ханалары, дээвириин септээр ажылдар уламчылавышаан. Бай-Тайга кожуунда уруглар садтарынче ээлчегде амгы үеде 300 кижиче чедип турарын кожууннун өөредилге килдизи дыңнадып турар.

АРЗЫЛАҢ МӨГЕГЕ “ЛЕНД-КРУЗЕР ПРАДО”

Сентябрь 13-те Чөөн-Хемчик кожууннун төвү Чадаанага бо чылын республика Наадымынга тураскааткан тыва хүреш маргылдаазынга шүүлгеш, Тываның Арзылаң мөгези хүндүлүг атты чедип алган Сылдыс Монгуш «Арзылаңның найыры» деп байырлалды эрттирген. Аңаа 40 хире республикада шилиндек мөгелерниң аразында адаан-мөөрей болган. Чөөн-Хемчик кожуундан аныяк мөге Начын Монгуш шүүлген, Тываның Чаан мөгези Сайын-Белек Түлүш үжүүрлешкен. Үшкү-дөрткү шаңналдыг черлерни Өвүрден Тываның Начын мөгези Одай Алдын-Сай болгаш Сүт-Хөлден Ондар Кайгал-оол чаалап алган. Тываның Арзылаң мөгези Сылдыс Монгушка Чөөн-Хемчик кожууннун чуртакчы чоннун белээ болур 2019 чылдың чаа автомашиназы «Ленд-крузер Прадо-ну» байырлыг байдалга тывыскан.

Чазак Даргазы социал
четкилерде

ТЫВАДА ОДАЛГА СЕЗОНУ ҮЕ-ШААНДА ЭГЕЛЭЭН

Даштын агаар-бойдус күскү шинчи кирип, чылыг хуннер ховартап эгелээн үеде, хоорайның уруглар албан черлеринге чылыгны үе-шаанда бээр чугула. Чурум ёзугаар одалга сезонунуң эгелээнин сентябрь 16-да деп чарлаан. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бо талазы-биле айтырыг кандыг-даа саадашкын чок график ёзугаар болур ужуруг дээрзин социал четкилерде бижээн:

Сентябрь 16. «Одалга сезону кандыг-даа саадашкын чок эгелээр ужуруг. Ол айтырыгны бүрүнү-биле харылап турар коллегаларымга, албан черлеринге дыка идегеп тур мен. Сентябрь 13-тен эгелеп Каа-Хем суурнуң уруглар садтарынче, школаларынче, эм-

нелгелеринче чылыгны берип эгелээн. Сентябрь 15-тен эгелеп Би-Хем кожуунга одалга сезону эгелээн. Сентябрь 16-дан эгелеп Кызыл хоорайга чылыгны берип эгелээн. Ам республиканың №1 эмнелгезинче чылыгны кожуп тур. Ол ышкаш сентябрь 16-дан тура Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Кызыл, Таңды кожууннарга чылыгны берип эгелээр. Сентябрь 17-ден тура Чеди-Хөл кожуун, сентябрь 18-тен тура-Чаа-Хөл кожууннарга одалга сезону эгелээр. Ак-Довурак хоорайга одалганы сентябрьның 23-те берип эгелээр. Ынчангаш Ак-Довуракка одалга сезонунуң канчаар эгелээрин онза кичээнге алыр болза эки деп бодап тур мен».

ТЫВА — РОССИЯДА ЭҢ-НЕ АНЫЯК РЕГИОН

Ниитизи-биле Россияның чурттакчыларының 5,22 хуузу — үштен чеди харга чедир чаштар. Эң-не «аныяк» регион — чаштар саны хей болганындан тодараттынар. Ындыг тодарадылга ёзугаар «аныяк» регионнар даңзын Тыва баштап

турар. Бистиң республика-выста 3-тен 7 харга чедир чаштарның хуузу — 9,22.

Шак ыңдыг түннелди бүгү-делегейниң аудитор-консалтингилег четки FinExpertiza үндүрген.

Тываның соонда, ийги черде Чечен Республика — 8,55 хуу.

Үшкү черни Алтай Республика ээлээн. Ында 3-тен 7 харга чедир чаштарның хуузу — 7,49.

Үштен чеди харга чедир чаштар саны эвээш регионнар — Мордовия — 3,94 хуу, Тамбов болгаш Тула областтары хамаар-жыр.

tuvaonline.ru

Акция уламчылап турар

АРГА-АРЫГ, БОЙДУЗУВУС КАМНААЛЫҢАР!

Россия Федерациязының Арга-арыг ажил-агыйының агентилели арга-арыгны өстүрүп көвүдедиринче бүгү чоннуң кичээнгеин хаара тудары-биле, Бүгү-россия чергелиг «Арга-арыг, чуртта!» деп күскү акцияны чорудуп турар. Акция 2019 чылдың октябрь 31-ге чедир уламчылаар. Акция киржикчилери ыяш тарылгазын, арга-арыгны боктан арыглап-аштап, чаа тараан ыяштарның шын ажаалдазын, ыяштар үрезиннериниң чыылдазын чорудар болгаш чон ортузунга тайылбыр ажилдарын удаа-дараа эрттирери көрдүнген.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛДЕР ОФИЗИ

Ие-чаштың (өг-бүле) капиталы

Хемчээли — 453 026,00 рубль
(чаңгыс удаа)

Кымнар ап болурул:

- ийден ыңай божаан (азырап алган) азы
- чааскаан ажы-төлүн азырап турар (азырап алган) 2007 чылдың январь 1-ден тура күрүнө деткимчезиниң немелде хем-чеглерин ал чорбаан эр улус

Кайнаар чеде бээрил:

- чурттап турар чериниң аайы-биле Пенсия фондузунуң салбырынче

Регионалдыг ие-чаштың капиталы

Хемчээли — 50 000,00 рубль
(чаңгыс удаа)

Кымнар ап болурул:

- бештен көвей ажы-төлдүг (азырап алган) херээжен улус, бир эвес азырап алган дугайында судтуң шиитпири 2012 чылдың январь 1-ден тура күш кирген болза

Кайнаар чеде бээрил:

- сертификатты алыры-биле чурттап турар чериниң аайы-биле МФЦ албан черинче
- капитал акшаларын ажыглаар дугайында ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынче (Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 155, каб.9)

Тайылбыр алыр телефон: 8(39422)2-17-44
социал хандырылга килдизи.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарына республиканың чаңгыс аай соңгулда округтарына эрткен соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында база соңгулда каттыжышкыннарының аразында депутат мандаттарның үлелгезиниң дугайында протоколдарны болгаш чаңгыс аай соңгулда округтарының талазы-биле Тыва Республиканың девискээринге эрткен соңгулдаларга бадылаашкыннарының түңнелдериниң дугайында ниити таблицаларны бадылаарының дугайында

2019 чылдың сентябрь 13 №81/449-7 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарына соңгулдалар дугайында «Тыва Республиканың Хойлузунуң 78 чүүлүгү» түр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

кү чыыжының депутаттарына республиканың чаңгыс аай соңгулда округтарына эрткен соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында база соңгулда каттыжышкыннарының аразында депутат мандаттарның үлелгезиниң дугайында протоколдарны болгаш чаңгыс аай соңгулда округтарының

талазы-биле Тыва Республиканың девискээринге эрткен соңгулдаларга бадылаашкыннарының түңнелдериниң дугайында ниити таблицаларны бадылаар (протоколдарны болгаш таблицаларны кошкан).

Ук доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга

парлаар, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының сайтына салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
М.Ш. САМБАЛА.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдалары

2019 чылдың сентябрь 8

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының республика талазы-биле округунуң ПРОТОКОЛУ

Девискээр соңгулда комиссияларының саны 35

Девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарына үндезилеп тургускан протоколдарының саны 35

Бадылаашкының түңнелдери-биле херек кырында күш чок деп санаан соңгулда участоктарының саны 0

Бадылаашкының түңнелдери-биле херек кырында күш чок деп санаан, участоктар даңзынче кириген соңгукчуларның саны 0

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының девискээр соңгулда комиссияларының берген протоколдарын санаан түңнелинде доктаатканы болза:

1	Бадылаашкын дооступ турда, соңгукчуларның даңзынче кириген соңгукчуларның саны	0	1	8	7	9	3	8
2	Участок соңгулда комиссиязының алган бюллетеньнериниң саны	0	1	8	9	4	1	6
3	Соңгукчуларга хуусаа бетинде бадылаары-биле берген бюллетеньнерниң саны	0	0	0	9	7	6	1
4	Соңгулда хүнүнде оран-сава черинге соңгукчуларга бадылаары-биле берген бюллетеньнерниң саны	0	1	2	2	2	7	5
5	Соңгулда хүнүнде оран-сава черинден дашкаар бадылаары-биле берген бюллетеньнерниң саны	0	0	0	8	9	6	9
6	Соңгулдаларга ажыглаттынмаан бюллетеньнерниң саны	0	0	4	8	4	1	0
7	Бадылаары-биле ап чоруп болур хааржактарда бюллетеньнерниң саны	0	0	1	8	7	6	8
8	Бадылаары-биле тургузуп каан хааржактарда бюллетеньнерниң саны	0	1	2	1	4	1	0
9	Бадылаашкынга херек кырында кирбээн бюллетеньнерниң саны	0	0	0	2	2	9	1
10	Бадылаашкынга херек кырында кирген бюллетеньнерниң саны	0	1	3	7	8	8	7
11	Чидирген бюллетеньнерниң саны	0	0	0	0	0	0	1
12	Хүлээп ап турда санаттынмаан барган бюллетеньнерниң саны	0	0	0	0	0	0	0

Кандидаттарның республика даңзында бүрүткеткен соңгула каттыжышкыннарының ады		Даңзыда кирген кандидаттарның бирээзинге хамаарыштыр соңгукчуларның берген үннериниң түңү							Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның санын дан хуузу
		Эң хөй							
13	Политиктиг партия РЛДП — РОССИЯНЫҢ ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТТЫГ ПАРТИЯЗЫ	0	0	1	0	8	6	8	7,75
14	Политиктиг партия КОММУНИСТИГ ПАРТИЯ РОССИЯНЫҢ КОММУНИСТЕРИ	0	0	0	3	2	2	9	2,30
15	Политиктиг партия ЧӨПТҮГ РОССИЯ	0	0	0	6	3	8	9	4,56
16	Бүгү-российжи политиктиг партия «ЧАҢГЫС ААЙ ДЕМНИГ РОССИЯ»	0	1	1	2	3	1	9	80,13
17	Политиктиг партия «РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ»	0	0	0	5	0	8	2	3,63

Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның саны

Ниити саны: 140178

Хуузу: 74,59 хуу

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарына соңгулдалар дугайында «Тыва Республиканың Хойлузунуң 78 чүүлүгү» түр Тыва Республиканың Соңгулда

комиссиязы: республика талазы-биле округунуң соңгулдаларын херек кырында эрткен болгаш күштүг деп санаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчысы Э.Л. ДЕЖИТМАА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннери:

А.А. Балчыр.

Н.М. Доржу.

Л.Ы. Кара-Сал.

Ю.О. Каражикпай.

А.Ч. Куулар.
А.Н. Лопсан.
Т.А. Маматова.
А.С. Новиков.
А.С. Уйнукай.

2019 чылдың сентябрь 13-те 11 шак 10 минута турда протоколга атты салган.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларының ниити түңнелдерин доктаадырының дугайында

2019 чылдың сентябрь 13 № 81/450-7 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарына соңгулдаларының дугайында «Тыва Республиканың Хойлузунуң 76, 77, үлүддеринге дүүштүр, республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң соңгулдаларының түңнелдериниң дугайында гаш соңгулда каттыжышкыннарының

аразында депутат мандаттарны хуваарының дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунуң үндезининге база Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларының девискээр соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарының

үндезининге Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга болгаш чаңгыс мандаттыг 16 соңгулда округтарына Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларын херек кырында эрткен болгаш күштүг деп санаар.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжына 32 депутат: республиканың чаңгыс аай соңгулда округундан 16, чаңгыс

мандаттыг соңгулда округтарындан 16 депутат соңгуттурган деп доктаадыр (соңгуттурган депутаттарның даңзын кошкан).

3. Ук доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
М.Ш. САМБАЛА.

(Уланчызы 4-кү арында).

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязының

2019 ч сентябрь 13-те № 81/450-7 доктаалына капсырылган

**Республиканың чаңгыс аай соңгулда
округунга Тыва Республиканың Дээди Хуралының
(парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының
соңгулдаларының түннелдериниң дугайында ниити
көргүзүлгөр**

**Кандидаттарның республика даңзы бүрүзү дээш
соңгукчуларның бадылаашкыннарының саны**

Соңгулда катты- жыышкынының дугаары	Кандидаттарның республика даңзында бүрүткеткен соңгулда каттыжышкынының ады	Сан-чурагайда	Бадылааш- кынга киришкен соңгукчуларның санындан хуузу
1.	Политиктиг партия РЛДП – Россияның либерал-демократтыг партиясы	10 868	7,75
2.	Политиктиг партия РОССИЯНЫҢ КОММУНИСТЕРИ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯ	3 229	2,30
3.	Политиктиг партия ЧӨПТҮГ РОССИЯ	6 389	4,56
4.	Бүгү-российжи политиктиг партия “Чаңгыс аай демниг Россия”	112 319	80,13
5.	Политиктиг партия “Россия Федерациязының коммунисттиг партиясы”	5 082	3,63

Бадылаашкынга 140 178 соңгукчу киришкен, олдээрге соңгукчулар даңзынче кириген соңгукчуларның 74,59 хуузу.

Депутаттар мандаттарының хуваалдазынга кириштирген соңгулда каттыжышкыннарының аттары, кандидаттарның республика даңзы, база кандидаттарның республика

даңзында кандидат бүрүзүнге тыпсы болур депутаттар мандаттарының саны.

“Чаңгыс аай демниг Россия” бүгү-российжи политиктиг партияның Тыва регион салбыры – 14

РЛДП – Россияның либерал-демократтыг партиясы политиктиг партияның Тыва регион салбыры – 2

Соңгулда комиссиязының 2019 чылдың сентябрь 13-те № 81/450-7 доктаалына капсырылган

**Тыва Республиканың Дээди Хуралының
(парламентизиниң) үшкү чыыжына соңгуттурган**

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

**Массалыг информация болгаш коммуникациялар
чепсектеринге 2019 чылда Тыва Республиканың
Баштыңының грантыларын тыпсырынга
хамаарыштыр конкурс комиссиязының 2019 чылдың
август 2-де № 2 протоколун бадылаар дугайында
2019 чылдың сентябрь 6 № 439 Кызыл хоорай**

Массалыг информация болгаш коммуникациялар чепсектериниң адырынга «2019 чылда Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын тыпсыр дугайында» дүрүмнүн 2.7 пунктузунга дүүштүр, Тыва Республиканың Баштыңының 2019 чылдың май 23-те № 109 Чарлы-биле бадылаанын өзүгаар, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Массалыг информация болгаш коммуникациялар чепсектериниң адырынга 2019 чылда Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын тыпсыр талазы-биле конкурс комиссиязының

2019 чылдың август 2-де № 2 протоколун бадылаар.

Ук доктаалды «Албан ёзунун эрге-хоойлу медээлериниң интернет-порталына» (www.pravo.gov.ru) болгаш Тыва Республиканың албан ёзунун информация-телекоммуникациялыг «Интернет» четкизинге парлаар.

Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазаның даргазының оралакчызы А.М. Чудаан-оолга дагзыр.

**Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.**

Тыва Республиканың Чазаның 2019 чылдың сентябрь 6-да
№ 440 доктаалы-биле бадылаан

**Массалыг информация болгаш коммуникациялар чепсектериниң
адырынга 2019 чылда Тыва Республиканың Баштыңының
грантыларын тыпсыр талазы-биле конкурс комиссиязының
хуралының ПРОТОКОЛУ**

2019 чылдың август 2-де № 2 Кызыл хоорай

Хуралдың даргазы: Р.В. Грицюк – Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа сайыды.

Хуралга олурушканнар:

Ч.А. Дапкы – Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызының массалыг информация чепсектерин, номнар үндүрүлгезин болгаш полиграфияны хөгжүдөр килдистиң начальниги;

О.Д. Дамба-Хуурак – Тыва Республиканың Баштыңының бирги дузалакчызы – Тыва Республиканың Баштыңының

дузалакчылар албанының удуртукчузу;
Э.С. Лифанова – Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының кежигүнү;
«Тываның Журналистер эвилели» регионунун хөй-ниити организациязының даргазы;
Д.Д. Салчак – Тыва Республиканың Баштыңының парлалга секретары;
Р.В. Тас-оол – Россия Федерациязының Хөй-ниити палатазының кежигүнү;
В.Э. Чанзан – Тыва Республиканың «Парлалга бажыңы «Тыва медиабөлүк» күрүнениң автономнуг албан чериниң директорунун хүлээлгезин күүседип турар.

Республиканың соңгулда округу РЛДП – Россияның либерал-демократтыг партиясы политиктиг партияның Тыва регион салбыры

1. ЖИРИНОВСКИЙ ВЛАДИМИР ВОЛЬФОВИЧ
2. НАТАРОВ СЕРГЕЙ ВАСИЛЬЕВИЧ

“Чаңгыс аай демниг Россия” бүгү-российжи политиктиг партияның Тыва регион салбыры

3. КАРА-ООЛ ШОЛБАН ВАЛЕРЬЕВИЧ
4. ФИЛИПОВА ЕЛЕНА ИВАНОВНА
5. ОЮН СТАНИСЛАВ АЛЕКСАНДРОВИЧ
6. КАЛБАК ДОЛААН ДАВААЕВИЧ
7. КОНГАР АЛДЫН-КЫС ТЕМИР-ОЛОВНА
8. МОНГУШ УЛЬЯНА БАЙЫР-ОЛОВНА
9. КУУЛАР СЕРГЕЙ ДАШ-ОЛОВИЧ
10. САРЫГЛАР ОЛЕГ ДОРЖУЛАЕВИЧ
11. ЧАШ-ООЛ АРТУР КЫЗЫЛ-ОЛОВИЧ
12. ХУУРАК ЭРЕС МИХАЙЛОВИЧ
13. ЖЕЛТУХИН АЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ
14. ЛЕВИНА ВЕРА НИКОЛАЕВНА
15. ДУДКО ОЛЕГ ВИКТОРОВИЧ
16. НУРЗАТ ЭЧИС-БАЛДИР БОРИСОВИЧ

**Соңгулдаларның мажоритарлыг
системазы-биле
ТЫВА РЕСПУБЛИКА**

**Чаңгыс мандаттыг Правобережный
№1 соңгулда округу**

1. ОЮН ДИНА ИВАНОВНА
**Чаңгыс мандаттыг Автодорожный
№2 соңгулда округу**
2. БАДЫРГЫ ИРИНА ОПАНАСОВНА
Чаңгыс мандаттыг Центральный №3

соңгулда округу

3. ХОМУШКУ ОЛЬГА МАТПАЕВНА
**Чаңгыс мандаттыг Первомайский №4
соңгулда округу**

4. КАРА-САЛ СЕДЕН-ОЧУР ПАВЛОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Ленинградский
№5 соңгулда округу**

5. КАМИНОВ ЧИНГИС АНИСОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Восточный №6
соңгулда округу**

6. КЫРГЫС ШОЛБАН ИДАМЧАПОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Барыын-Хемчик
№7 соңгулда округу**

7. ООРЖАК ЮРИЙ КУВУСКААЧЫ-ЕВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Бай-Тайга №8
соңгулда округу**

8. МОНГУШ АЙДЫН АЛЕКСАНДРОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Чөөн-Хемчик №9
соңгулда округу**

9. МОНГУШ БАЙБЕК НАДАЖАПОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл №10
соңгулда округу**

10. ОНДАР ОНЕР ХУЛЕРОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Чаа-Хөл №11
соңгулда округу**

11. ДАВАА КАН-ООЛ ТИМУРОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Улуг-Хем №12
соңгулда округу**

12. БАЛБАН-ООЛ ДИИНМЕЙ КААДЫР-ОЛОВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Кызыл №13
соңгулда округу**

13. ХОВАЛЫГ ЕЛЕНА ЧЕРТАК-ОЛОВНА
**Чаңгыс мандаттыг Бии-Хем №14
соңгулда округу**

14. МОНГУШ АЯНА КАН-ОЛОВНА
**Чаңгыс мандаттыг Каа-Хем №15
соңгулда округу**

15. КАРА-ООЛ ЮРИЙ ВАЛЕРЬЕВИЧ
**Чаңгыс мандаттыг Эрзин №16
соңгулда округу**

16. МОНГАЛ АРТУР МААДЫРОВИЧ

Хүннүн айтырыы:

Массалыг информация болгаш коммуникациялар чепсектериниң адырынга Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын тыпсырының дугайында.

Хуралга дыңнааны:

Р.В. Грицюк: Массалыг информация болгаш коммуникациялар чепсектериниң адырынга 2019 чылда Тыва Республиканың Баштыңының грантыларын тыпсыры-биле кириген төлевилелдер дугайында:

Төлевилел «Күш-ажыл кижизин алдаржыдаал» – автору журналист Лидия Херлиовна Иргит;

Тываның төөгүзүнге хамаарыштыр археологтуг тураскаалдар дугайында видео-тайылбырлыг «Шинчилеттинмээн Тыва» биче-лекциялар бөлүү» – «Оваа медиа» КХН;

«Амыдыралчы чаңчылдарлыг болгаш күштүг энергиялыг Тыва чурту» – Марина Каадыр-ооловна Идам;

«Күш-ажыл кижизиниң ады-биле» – «Уруглар журналы «Алдын-Кушак» («Золотая птица») КХН;

«Тыва дылда орус классика» – «Тываның челээжи» уругларның литературлуг сайты» АНО;

«Тываның Журналистер эвилелиниң полиэтниктиг хөй-ниити библиотеказының фондузунда күш-ажылдың кижизи: чаңчылдары болгаш төөгүзү» – автору журналист Надежда Мухарбековна Антупьева;

«Тываның ады-биле» – Раиса Семёновна Сандан;

«Тыва дириг чаңчылдарның чери: мээң дылым – мээң эжим» – «Тываның Журналистер эвилели» РХО;

«Тываны бурунгаарлат» – «Тываның аныяктар эвилели»;

«Тываның күш-ажылчы салгалдары. Уениң хөгжүлдезинде ажилчын мергелдер» радиопрограммалар бөлүү» –

«ТЭСИ» радиоканал.

Хуралдың шиитпири:

Грантылар алыкчыларының дараа-зында даңзын бадылаар:

– төлевилел «Күш-ажылдың кижизин алдаржыдаал» – журналист Лидия Херлиовна Иргит – 50 муң рубльдин грантызы;

– төлевилел «Тываның төөгүзүнге хамаарыштыр археологтуг тураскаалдар дугайында видео-тайылбырлыг «Шинчилеттинмээн Тыва» биче-лекциялар бөлүү» – «Оваа медиа» КХН – 100 муң рубльдин грантызы;

– төлевилел «Күш-ажылдың кижизиниң ады-биле» – «Уруглар журналы «Алдын-Кушак» («Золотая птица») КХН – 50 муң рубльдин грантызы;

– төлевилел «Тываның күш-ажылчы салгалдары. Уениң хөгжүлдезинде ажилчын мергелдер» радиопрограммалар бөлүү» – «ТЭСИ» радиоканалы – 250 муң рубльдин грантызы;

– төлевилел «Амыдыралчы өзү-чаңчылдарлыг болгаш күштүг энергиялыг Тыва чурту» – Марина Каадыр-ооловна Идам – 100 муң рубльдин грантызы;

– төлевилел «Тыва дириг чаңчылдарның чери: мээң дылым – мээң эжим» – «Тываның Журналистер эвилели» РХО – 400 муң рубльдин грантызы;

– «Тываны бурунгаарлат» – «Тываның аныяктар эвилели» РХО – 400 муң рубльдин грантызы;

– төлевилел «Тыва дылда орус классика» – «Тываның челээжи» уругларның литературлуг сайты» АНО – 50 муң рубльдин грантызы;

– «Тываның Журналистер эвилелиниң полиэтниктиг хөй-ниити библиотеказының фондузунда күш-ажылдың кижизи: чаңчылдары болгаш төөгүзү» – журналист Надежда Мухарбековна Антупьева – 200 муң рубльдин грантызы;

Конкурс комиссиязының даргазының оралакчызы: Р.В. Грицюк.

«Күш-ажылдың кижизи»

ЧҮГЛЕ БУРУНГААР, ЧАА БАЗЫМНАРЖЕ

«Эки кылган ажил, элп читпес алдар»

2019 чылды күш-ажылчы кижилерни алдаржыдып чарлааны кончук чөптүг. Тываның ыраккы булуңу Өвүр кожуун база ажил-ишчи чоннуң чурту. Оларның бирээзинге «ТР-ниң культуразының алдаржы ажилдакчызы» деп хүндүлүг аттың идилекчизи, Тываның библиотека талазы-биле баштайгы специалистериниң аразында Светлана Санчат-ооловна Саая хамааржыр. Ооң күш-ажылчы амдары-биле таныжылганы кылыры Тываның төөгүзүңге база бир «дамды» деп амы-хууда бодаар мен. Бо чагааны кижи бетинде черле ооң кады ажилдап чораан эш-өөрүнүң үзел-бодалдарын сонуургап айтырарымга, «Сааяның» дугайында мындыг үнелелди бердилер: «Улуг дагдыныкчы, мерген угаанныг умелекчи, билдинмес айтырыгны безин едингир тайылбырлап бериптер угаан-ыр-сагынгыр кижиге дээш оон-даа өске ылыг-чымчак сөстөрү чугааладылар.

Өвүр кожуунга библиотека херээниң айзыралының талазы-биле киригелгү-хуузу чүдөл дээр болза, баштай розуп келгеш, Өвүр кожуунуң төп ном аңына эргелекчилей берген. 1979-1985 чылга чедир кожуунуң төпчүткен ом саңының директору чораан. Кады ртем-билиг чедип ап, доозуп келген ки Алдын-кыс Дапик-биле ном саңына ир-ле дугаар учет, отчетту тургузуп,

ону шын кылырынга библиотекарьларга дуза чедиреп эгелээн. Каталогтар-биле ажилдың баштайгы базымы кылдыгана база номчукчуларны оларны ажиллап билер кылдыр өөредип чораан. Оон аңгыда директорнуң албан-дужаалына кадрлар-биле ажилче кол кичээнгейни угландырып турган. 1985 чылдан 1999 чылга чедир Өвүр кожуунуң төпчүткен ном саңының четкизиниң методизи болуп ажилдаан. База «Эртемден – методикаже база практикаже» деп арга-биле ажилдың угланышкынын чоргузуп, көдээ библиотека салбырларынча удаа-дараа үнүшкүннерни кылып, бүгү талазы-биле арга-сүмени берип келген.

1999 чылдан тура тыва номнар ниити фондудан аңгылаттыгана. Светлана

Саая кожуунуң төп ном саңының чурт-шинчилел килдизиниң баштайгы эргелекчизи болган. Ол үеде библиотеканың директору Александра Кертик-ооловна чурт-шинчилел угланышкынын шинчилел ажилдарын күштелдирерин колдады көргөш, шыырак специалисти чаа ажиттыгана килдисче чоруткан. Барык чыл санында эртем-практиктиг конференциялар болуп турган. «Тываның төрөл аймактары. Оларның езу-чаңчылдары» (2000 ч.) республика, кожуун чергелиг «Өвүр кожуунуң чурттакчы чонунуң бойдус камгалаар талазы-биле езу-чаңчылдары» (1999 ч.), «Мээң кудумчум төөгүзү» дээш суму чергелиг оон-даа өске хемчеглер эрттирген.

Оон аңгыда удаа-дараа мугур назы-харын демдеглээн юбилейлиг чогаалчылар-биле номчукчуларның ужуражылгаларын эрттирип турган. Ол дээрже номчулганы езулуг суртаалдап турганының демдээ болур: Николай Ооржак, Эрес-оол Монгуш, Эдуард Донгак, Биче Монгуш база Мадон Монгуш-биле солун ужуражылгалар ол чылдарда болган. Николай Кууларның «Дүүшкүннерлиг ээр-дагыр оруктар» деп баштайгы калбак чогаалы-биле таныжылга, Алексей Коңгарның «Бора-Шайның Улуг Хамкадайы» деп барымдаалыг номун хөй санныг номчукчулар улуг сонуургап-биле таныжып, авторлар-биле ужурашканын демдеглевес аргажок. Тываларда «Эки

кылган ажил, элп читпес алдар» деп мерген үлегер домак бар болгай. Светлана Санчат-ооловнаның кылып чоруткан ажилдарын каксы таныштырып тура, республикада ном саңарының баштайгы клубтарының бирээзи «Родник» клубуна доктаавас аргам чок. Кол угланышкыны аныктарже көрүнген-даа болза, республика чергелиг херээжен чон аразына мөөрейлерге шаңналдыг черлерни удаа-дараа ап чораан клуб болгай.

2000 чылдарда Өвүр кожуунуң ном саңары ажилын чурт-шинчилел база тыва чогаалче угландырып эгелээн. Ынчан «Өөрүрүк чоннуң, өзүгөн малдыг, өңгүр каас бойдустуг Өвүр черим» деп онзагай аттыг календары Светлана Санчат-ооловна үндүрген. Чонунга кончук-даа ажыктыг ажилды кылган кижиге.

Хоочуннувустан амгы үеде библиотекка херээнде ажилдап чоруур аныктарга чүнү күзээр силер деп айтырарымга, «Дээди эртемни ыяап-ла чедип алырын, чаа аргаларны ажил-ишке үениң маңы-биле деңге ажиллап, сагынгыр-тывынгыр болуп ажилдаарын» деп чагыг-сүмезин берди. Чедир кылдынмай барган ажил-ижинге хамаарыштыр «Ажылынга компьютерниң чаа-ла кирип эгелээн үезинде бо талазы-биле хөйү сайзырадып кылыксаанын илеретти». Ооң амыдыралчы кыйгызы: «Чүгле бурунгаар болгаш чаа базымнарже чүткүл. Ынчангаш бо бижээң чүүлүмнү «Библиотекарь – эң аас-кежиктиг мергежил» деп бодалым-биле доостум.

Эмма ДОНГАК,
Өвүр кожуунуң төпчүткен ном саңарының методизи.

«Чылдар эрткен тудум, ечен дайыны ырап, сактышкыннар саргып чоруй, тундурга бээр. Чүгле чок олган эш-өөрүмнүң кээр-енчин, хараданчыны...» дигеш, СОБР-ның (дүрген өдөөлүшкүннүн отряды) тускай отрядының хоочуну Константин Иргит улуг тыны. Ол хүн Эрзин суурнуң колазынга ажиттынар Бүгү-Россия чергелиг «Маадырның партазы» деп төлөвилелдин алчызы болган.

Өөредилге чериниң дел-м чырык коридорлары ажил-дүүн шимээн-даажы-биле олган. Эрзинниң чурттакчылары төөгүзүн онза үнелеп, ыяк-өскенге патриотчу кижидилгени чажындан дамчыдып, парын школаның музейинде элгеп каастаан экспонаттар адыткап турар. Сентябрьның 1-де мында база бир чаа дел-илге ажиттыгана. Ол дээрже ечен дайынындан эеп кел-ээн Мөңгүн-оол Алексеевич уланың дугайында дээрзин ук-шоланың өөреникчилери эки-лир. Росгвардияның Тыва республикада эргелелиниң ажилдакчылары уруглар-кады ажилдап чораан кииниң допчу-намдарын таныштырары чаа чүүл звес, иге дизе олар аңгы-аңгы чээлдерде төрзүн чериниң кыл-ишчи, мурнакчы, эрес-адырлыг чурттакчыларын дугайында класс шактарында удаа-дараа дыңнап турган, и билер.

Россияның болгаш Тываның ыдык ырылары-биле байырлыг байдалга эрес-дидим чоруктуң ужуражылгазы элээн. Ада-чуртка амыр-ийбиз чуртталганы магадылар, ол ышкаш Россияның бойлузунга удурланган эрбечилерни узуткаар хем-еглерни чорудары-биле, 1995 чылда ТР-ниң ИХЯ-ның СОБР отрядының да-инчылары Соңгу Кавказта

Тыва – эрес-дидим чоруктуң девискээри

МААДЫРНЫҢ ПАРТАЗЫ

Чечен республикаже албан-хүлээлгезин күөсөдип чорупкан. «Кандыг бергелерни эртпээн дээрли. Чаа Россияның тургустунуп турган үе-чадазында эгелээн дайын-чаага кээргел чок дайыннарның талазындан

кижи бажынга кирбес, араатанзыг чүүлдер болуп турган. Ынчалза-даа хоойлу-дүрүм болгаш буянның үүлө-херек болгаш чөптүг чорук тиилеп үнген. Дээрбечилерни узуткаарыга эрес-дидим киришкен бистиң

эштеривиске мөңгө алдар!» — деп, чалаттырган аалчыларның бирээзи, Росгвардияның офицери Евгений Кривошеев чугаалаан. Сактышкынның сөстөрүнө Мөңгүн-оол Чуланың башкылары, чаңгысклассчылары каттыжып, ооң омур-хевирин, аажы-чаңын сактып, чыылган чонга сагыш-сеткилин ажиткан.

Ханы утка сиңген сөстөрү дыңнаан соонда, бөгүнгү хемчегниң кол сорулгазы Мөңгүн-оол Чуланың школага өөренип чорааш, олурган партазын байырлыг байдалга ажадыры-биле өөреникчилер, башкылар болгаш келген аалчылар хүндүткелдиң езулалын кылыры-биле туруп келген. Мөңгүн-оол Чуланың ажилдап чораан чылдары болгаш чедишкүннери, тускай даалгалар дугайында командирлерниң чарлыктары база шаңналдары, хүндүлел бижикир болгаш өске-даа орден, медальдар

партаны дола берген. Оон аңгыда аныяк-чалыны назынында чок болган СОБР отрядының дайынчызының херек чоруу база уттунбурбаан. Байырлыг хемчегни уламчылаары-биле аныяк армейжилер клазы «Россия» деп ырыны күөсөдип, а дерткү класстың оолдар, уруглары доктаадып алган шүлүктөрүн полиция ажилдакчыларынга чугаалап берген.

«Бистиң чаңгыс чер-чуртуу-вусту утпайн, ооң эрес-дидим чоруун үнелеп чорууру дээш Росгвардияга четтиргенивисти илередип, маадырвыстың партазын камнап-хумагаллап ажадыларын аазап тур бис» — деп, Эрзин школының кижизидикчи башкызы Александра Чикит чугаалады.

Школаның өөреникчилериниң аразында Мөңгүн-оол Чуланың чээни кыс Евгения Дойзумаа бар. Ол даайының чоруун суйбап, чоргаарланып тура: «Бо хүн даайымның эрес-дидим чоруун мөңгөжиткен партага кызыл чечектер сөңнээр аас-кежиктиг болдум. Бистиң төрөл аймактың чоргааралы болур даайым аравыста чок-даа болза, бо үеде биске тайбың амыдыралды чаалап берген эрге-хоойлу ажилдакчыларының бирээзи ол деп санаар мен».

Ойнап өскөн эживистиң маадырлыг чоруун дыңнааш, аңаа чоргаарланып чоруурун чаңгысклассчылары чугаалааннар. Сагыш-сеткилди хөлзедип, уяардып келир байырлыг хемчег үстүкү класстарның өөреникчилеринге Росгвардияның дээди өөредилге черлеринче канчаар өөренип кирериниң дугайында кичээл-биле уламчылаан. Уруглар улуг сонуургал-биле айтыргаларны салып, келир үеде ИХЯ-ның офицери болуксап турар күзелдери, бодалдары-биле үлешкен.

Виктория ТАС-ООЛ,
Росгвардияның парлалга албаны.

Солуннуң 95 чылдаанынга

«ШЫННЫ» ЫНЧАН КАГБААНЫМ ШЫН

Солунга ажилдап эгелээнимден бээр бо чылдың май 27-де 54 чыл болдум. Чогул бирикчилеп, тырттырган чуруктарымын парладыптар апарганымдан бээр 66 чыл эрти. Тес-Хемде «Чодураа» колхозка агрономнап тургаш, «Тываның аныяктары – Молодежь Тувы» дээр тудушкак аттыг солундан «Внештатный корреспондент» дээр шынзылганы 1961 чылдың январьда алдым. Ол биледимни 58 чыл эрткенде көрүп ор мен. Харысалгалыг редактор Кызыл-Эник Кудажы ат салган-дыр. Ынчан аңаа оон-даа улуг эргелиг «советник» дээр орус редактор база турган болдур ийин.

«Шынга» 1972 чылдың ноябрь 17-ден 1990 чылдың январь 2-ге чедир ажилдааным күш-ажыл дептеринде айыттыгын 44 чыл стажымның аразында демдеглеттинген. «Шынга» 18 чыл, 11 ай, 15 хонук азы долгузу-биле 19 чыл ажилдааным бо. Моон чораан чылдааганым – Тыва АССР-ниң комсомол болгаш партия органнары-биле, ВЛКСМ ТК «Пионерская правда», Бүгү-эвилелдин В.И. Ленин аттыг Уруглар фондузу Төл телевидениниң «60 минута» дамчыдылганы ышкаш органнар-биле чугаамның түңнелдиг болганы – 1959 чылда районнар солуннары-биле кады дүжүрткен «Сылдысчыгажывысты» катап үндүрер апарганывыс.

«Комсомольская правда» солуннуң школа килдизиниң эргелекчизи Л.Масленникова 1988 чылдың январь 19-та мээң чагаамга «ВЛКСМ ТК-ның удавас болур пленумунга национал айтырылгар чугаалажыр, «Сылдысчыгашты» аңаа көөр бис» деп харыылаан. Манап-ла турдум, манап чадап кааш, Москвадан меңээ келген харыыларны партия обкомунга чедире бердим. Обком 1989 чылдың июньда СЭКП ТК-же бирик чорудупкан. Ол-ла-дыр-ла, айтырыг дораан-на шийтпирлеттине берген. А бис ону мугур 30 чыл манадывыс.

Ам ол-ла 89 чылдың декабрь 28-теги «Тываның аныяктары» көрүптүңер, ында А.С. Шойн бис ийиниң чуруктарывысты салгаш, редакторга кандидаттар деп чарлаан. Ынчан-на ийи кандидат каттыжып алгаш, ажылын эгелей берген турган. Чүгле оран-сава, стол, сандай, кадрлар звес, кожууннар, школалар кезип, уруглар парлагазының уг-шын, сорулгазын болгаш төөгүзүн чонга таныштырып, чылда 1 рубль 08 копеек өртектиг чагыдылганы база эгелей берген бис.

Шыны-биле чугаалаарга, «Шынны» кагбааным шын. «Шын» база мени кагбаан, ооң бадыткалы – «Сылдысчыгаштың» харысалгалыг секретары база оралакчы редактору болуп, ийи-үш хире чыл ажилдап турумда, өске-ле коллективтиң ажилдакчызын, мени аан, шынчыларның Тыва Республиканың Күрүнө шаңналыне идип үндүргени. Ооң дугайында Чазактың Күрүнө шаңналдарының комиссиязының меңээзин парлаан «Шынны» чурукчуус Ян Чолдак меңээ эккеп көргүстү.

Дараазындагы солуннарда «Шынның» санын деткээн материалдар улажы берген. Ол редакциядан Дирчин Болуймаа, чазактан пенсиялаан Михаил Мендуме, Баян-Таладан Эзир-Караны эң баштай парлагга чырыткан Куулар Орус... Оларның үнүңге районнар солуннары база каттышкан.

Бо бүгүнүң чаңгыс чылдагааны – Тываның чамдык девисээрлериниң амыдыралын кыдыкы Соңгу чүкке деңнээрин көдүрген «Шын» солуннуң айтыры. Ону боттанды-рарынга арыг алды чыл чарыгдаттыгынган. Ол үениң дургузунда Тожунуң, Тере-Хөлдүң тайгаларына, кыдыкы Соңгу чүкте Верхоян сыннарына вертолёттук, самолёттук, хемелиг, ивилик, гусеницалыг тракторлук, «Урал» машиналыг-даа чоруп турдум. Четтикпестээн айтырывыс чедиги чылында (1992 ч.) чедииш-кинниг шийтпирлеттинген болгаш мени Тыва Республиканың Күрүнө шаңналынга чедирген. «Шынга» звес, «Сылдысчыгаш» солунга үшкү чыл ажилдап турумда, бо-ла шынчылар бо Күрүнө шаңналын меңээ тывыстылар. Ынчангаш меңээ «Шынның» бергени, шынап-ла, хөй.

«Шынның» меңээ бергени хөй
Сезен үш хар чуртталгамның
Он тос чылын «Шынга» бердим.
Сээдеңелдир чөнүзе-даа,
Оон ам-даа чарылбаан мен.

Чагаам «Шынга» үнгенден бээр
Чартык чүс чыл ажа берди.
Ам-даа болза «Шыным»-биле
Аралажып чурттап чор мен.

Шыны-биле алыр болза,
«Шынның» меңээ бергени хөй.
Шынап, ооң-на ачызында
Шымбай чурттап чоруурум бо.

«Шыным» мени өөредип каан,
Чырыктыва караам ашкан.
Шалың берип, шаңнал тыпсып,
Шаанга чедир өстүрүп каан.

Алдын бирик, аттыг шак-даа,
Акша, мактал харамнанмаан.
Автомобиль очурун-даа,
Алдар-ат-даа тывыскалаан.

Бээринден алырым хөй,
Берзинчиг-ле үрен-дир мен.
Аныяк шаам турган болза,
Алганымны эгитсимзе.

Өөм болган коллективим
Өлгүжөмгө утундурбас.
Өске салгал солчурга-даа,
Өзүм-баарым ында олчаан.

Ынчангаштың солунумга
Ында-хаа барып чор мен.
Четтиргеним илередип,
Чедиишкенин йөрээп чор мен.

Шыны-биле алыр болза,
«Шынның» меңээ бергени хөй.
Шынап, оомну эгидер дээш,
Шырбайып-ла чоруурум бо.

Чооду Кара-Күске.

Тываның аалчызы

ХАРЫЛЗААВЫС ҮЗҮЛБЭЭН

Россияның Эртемнер академиязының дыл эртемниң институтунун кол эртем ажилдакчызы, урал-алтай дылдар салбырының эргелекчизи, филология эртемнериниң доктору, Россияның күрүнениң гуманитарлыг университетиниң (РКГУ) Компаративистика төвүнүн профессору, РЭА-ның корреспондентизи – Анна Владимировна Дыбо мугур хар харлап турар.

А.В. Дыбо-биле Москвага дыл эртемниң институтунун аспирантуразынга 1990 чылда өөренип тургаш таныжып алган мен. Кайы-выстың-даа эртем удуртукчузу филология эртемнериниң доктору, корреспондент кижигүнү (член-корреспондент) Э.Р. Тенишев турган. Үргүлчү кады харылзажып, түрк болгаш моол дылдар салбырының аныяк эртемденнериниң, аспирантыларының семинарларына киржип турган бис. Ол үеден бээр-ле удаа-дараа харылзаавысты үспейн ужуражып, кады ажилдап келдивис.

Бо үе дургузунда ооң ажылында, амыдыралында хөй-ле өскерилгелер болган. Амгы үеде ооң үш уруу улуг кижилер болган. Өг-бүлезинге, уругларының, уйнуктарының сагыш-човангыр авазы, кырган-авазы. А ажылында, ол урал-алтай дылдар салбырының эргелекчизи, РЭА-ның корреспондент кижигүнү, РКГУ-нун профессору, Россияда улуг албан-дужаалдыг билдингир эртемден. Кады ажилдап чоруур коллегаларының, хөй санныг аспирантыларының үнелелдиг база ханы хүндүткелдиг коллегазы, эртем удуртукчузу.

Бо хүнге чедир А.В. Дыбода өскерилбейн турар чүүлдер база бар. Ол дээрге ооң бүдүжү. Ооң аажы-чаңында, кижилерге эки хамаарылгазы, ажил-амыдыралче көрүжү, эртемге бердинген хамаарылгазы өскерилбээн биезги-ле хевээр арткан.

Анна Дыбо Тывага каш катап кээп, эртем-практиктиг конференцияларга киришкен. Бир дугаарында, 2012 чылда В.М. Наделяевтиң юбилейинге турса-кааткан конференцияга хүндүлүг аалчы болуп келген. Дараазында, 2014 чылда Тере-Хөл кожуунга кады ажилдап чораан бис. «Түрк дылдар биле диалектилерниң электроннуг корпусун тургузары» деп РЭА-ның Президиумунун төлөвилел программасы-биле чоруткан эртем экспедициязын А.В. Дыбо удуртуп турганы ол. Экспедицияга ниитизи-биле он дөрт кижиги кирип турган. Россияның эртемнер академиязының дыл эртеми институтун эртем ажилдакчылары биле дыл секторунун эртем ажилдакчылары филология эртемнериниң кандидаты К.М.А. Симчит-биле киришкен бис.

Тус черниң чурттакчыларының дылын техниктиг херекселдерниң дузазы-биле шинчилээш, тыва дылдың Тере-Хөл кожуунун диалектизинде думчук-биле адаар ажык үннер ам-даа ажыглаттынып турары база катап бадыткаттыгынган. Ол ышкаш тыва дылдың өк-биле адаар ажык үннеринге хамаарыштыр чаа бодамдар, шинчилелдер кылып болур деп түңнелди А.В. Дыбо кылган. Эртем экспедицияның ажылы үре-түңнелдиг болган.

Ооң-биле чугаалажып олурар: «Тываны чүге сонуургаар-дыр силер, Анна Владимировна?» — деп айтырымга, мынчаар харыылаан.

— Бир-ле дугаарында, Тыва дээрге онзагай төөгүлүг бурун

чурт. Түрк чоннарның төөгүзү-биле сырый холбаалыг. Мында даш көжээлдер, эрте бурунгу бижикиг даштар бар-дыр. Кылаштап чораш, сээң будун адаанда үш муң чыл мурнундагы төөгүлүг чер деп миннир сен. Ынчангаш кижилер үш муң чыл бурунгаар канчаар чурттап чораанын даап бодаар сен.

Мен түрк чоннарның төөгүзүн, дылын сонуургаар мен. Ол дыка солун. Тыва дыл база солун. Тыва дылда түрк дылдарның архаизмнери (эрги хевирлери) кадагалаттынып артып калган. Дылдың эрги хевирлери реконструкция кылырынга ажыктыг. Ынчангаш тыва дылды таварыштыр эртеги сөстөрни биллип алыры солун.

Ийиде, мында национал культура эки кадагалаттыгынган. Тыва чон бодунун культуразына, дылынга онза хумагалыг деп чүвени эскердим. Чаңчылчаан культураны эки билир, ону үнелээр-дир силер.

Ол ышкаш Тываның бойдузу онзагай чараш. Чер-ле ынчаш Тываның-даа, Хакасияның база Даг-Алтайның бойдузу кижиниң сагыш-сеткилинге дыка дээштиг.

— Тываның аныяк эртем ажилдакчыларына кандыг темаларны шинчилээрин сүмелээр силер? — деп айтырдым.

— Бир-ле дугаарында, тыва дылдың диалектилерин шинчилээри чугула. Амгы үениң техниктиг херекселдерин ажыглап тургаш, диалект материалдарын чыып, демдегеп алыры чугула. Ол ышкаш даштыкыда чурттап чоруур тываларның дылын шинчилээри база бир чугула айтырылгарның бирээзи.

Амгы үениң негелдези-биле тыва дылдың электроннуг корпусун тургузары база бир чугула айтырыг деп санаар мен.

— Силер хөй аныяк эртемденнерни белеткеп, өөредип турар болгай силер. Аныяк эртемден кижиге кандыг мөзү-шынар кол болурул? Кижизиг мөзү бе азы мергежилниң бедии кол болур бе? Силер кайызын чугулалап көөр силер?

— Бир-ле дугаарында, кижиниң кижизиг мөзү-шынарын кол деп санаар мен. Мергежилдин дээди чадзын чоорту чедип ап болур. Ажылынга кижиги сонуургалдыг болуру чугула. Кандыг-бир ажилды сонуургалдыг кылыр кижилер, чаа чүүлге өөренип алыгчал, үре-түңнелдиг болур. База бир кол-ла чүүл — кижиниң боданыры. Медерелдиг болуру. Ажилды медерелди-биле кылып, эртем статьяларын бижип чоруур кижилерни онзазынар мен. Эртемден кижиги бодун эртемден кончуг кижиги мен деп санавайн, эртем ажылынга ынак болур.

Анна Владимировна мээң айтырылгарымга мынчаар харыылаан чүве. Солун-даа, өөредиглиг-даа харыы.

Билдингир эртемден А.В. Дыбо Тывага каш удаа кээп, тыва коллегалары-биле харылзажып чоруурунга өөрүп чоруур бис. Ооң тыва өңүктери, Тываның эртемденнери, А.В. Дыбонун мугур хар харлаан өлчей-кежиктиг чараш байырлалын таварыштыр өөрүшкүзүн үлежип, сеткиливистиң ханызындан байыр чедирип тур бис. Ал бодунгар кадык, оруунгар ак болурун, чогадыкчы ажылыңар ам-даа күштүг, чедим-челиг болурун күзеп-йөрээдивис, хүндүлүг Анна Владимировна!

Полина СЕРЕН,
филология эртемнериниң кандидаты, ТГШИ-ниң башка-рыкчы эртем ажилдакчызы.

Төөгүнүң балалчак арыннары

ЯПОНИЯГА ӨӨРЕНГЕН ТЫВАЛАР

Тыва Арат Республиканың баштайгы чылдарында-ла чаа күрүнөге кадрлар белеткели эң чидиг айтырылгарның бирээзи апарган. Тываның удуртулганы кадрларны аңгы-аңгы күрүнелерниң өөредилге черлеринге белеткээрин база өөренип көрүп, ССРЭ, харын-даа мырыңай Япония-биле бо дугайты дугуржуп ап турган.

Моңгуш Буян-Бадырғы ТАР-ның баштыңы турда, Тока, Седип-оол дээш кезек оолдар, кыстарны Москваже, ужудукчуга өөредилге-биле Японияже он дөрт оолду 1925 чылда чоруткан. Олар 1929 чылда өөредилгезин дооскаш, төрзэн Тывазынче чанып келгеннер. Москвага эртем-билиг чедип алганнары албан черлеринге ажилдай бергеннер.

Японияга ужудукчуга өөренип алганнары база-ла ол-ла чылын чанып келгеннер. Ужудукчуларны кымга-даа көргүспейн, кара-базыңга суп каан. Оларның кырынче Буян-Бадырғыны база «япон херээ» дээш кири

идипкен. Бо кижилерни шуптузун дөрт чыл дургузунда кара-базыңга чыттырып, байысаап келгеш, 1932 чылда кыра боолап каан. Японияга ужудукчуга өөренип алгаш келген оолдарның документилен өртедиккен, ынчангаш оларның төөгүзүн колтарыптар хире архив документилен чок.

Японияга өөренип турган он дөрт ужудукчунун бирээзин мүн-не өлүрбээн. Ол кижиги Улуг-Хем районун (амгы Чеди-Хөл) кожуунун Ак-Тал суурга чурттап чораан. Күрүнениң айыыл чок чоруунун органнарының ажилдакчылары ол кижини доктаамал хайгаарап, Японияга өөренип турганын, эш-өөрүң дугайында чонга чугаалаар болзунза, дораан суп алыр бис деп коргудуп турганнар. Ол эш орус кадайы-биле чурттап, бир оолдуг болган.

Японияга өөренип чораан тыва кижиниң дугайында бижири дээр болза, Ак-Тал суурнун чурттакчылары бир чүүлдү чугаалап бээр чадавас.

Бо болушкунун дугайында күш-ажылдың хоочуну, инвалид Иргит Кашлык-оол 2006-2007 чылдар үезинде карак эмчизинге эмнедип чыт-каш, Чеди-Хөл кожуунун Ак-Тал суур чурттуг кижиден дыңнаан. А мен ону «Шынның» номчукчуларына сонуургадып биждим.

Бады ООРЖАК.

Чаа ном

“АСФАЛЬТЫДА ӨЗҮМ”

Ульяна Моңгуштуң проза чогаалдарының аштайгы номун мындыг ат-биле Тываның Юрий Юнгеш аттыг ном үндүрер чери парлаан. Чаа номнуң чечен чогаалга сонургалдыгларга таштырылгасы сентябрь 12-де республиканың ушкун аттыг Национал библиотекасында эрткен. Чаа Тываның ном үндүрер чериниң кол редактору Николай Куулар, республиканың шыырак аныяк улукчулериниң бирээзи Эрик Доңгак, Кызылдың кан чүүл училищезиниң сургуулдары, Ульяна Моңгуштуң чогаалдыкчы ажылының мөгейкичилери илген.

Ульяна Моңгушту солун чечен чугааларның автору деп “Улуг-Хем” чечен чогаал альманагының, “Шын”, “Сылдысчыгаш” солуннарның номчукчулары агда-ла билер, чүге дээрге оларның арыннарынга аныяк прозачының чечен чугаалары парлаттынгылаан. Авторнуң чечен чугааларының тускай чыынды болуп гени ооң чогаалдыкчы чоруунуң өзүм болуп тыва чогаалга даялданганын херечилеп турар.

Хүн бүрүде амыдыралда болуушкуннарда кижиниң хөй кезиниң эскербес чүүлдери “Асфальтыда үмнерниң” авторунуң сагыш-сеткилинге илдигип, чен чугааларның сюжеттеринге бир янзы кылдыр ереттинге бергенин номнуң редактору Тываның устуң чогаалчысы Николай Куулар демдеглээн.

Чогаалчы Эрик Доңгак “Асфальтыда өзүмнерде” чен чугааларның чамдызын каксы сайгарып, елелди берген. Номнуң ады, аңаа кириген чечен чугааларның сюжеттери хоорайда болуушкуннарда дезилеттинген, маадырлары хоорай чурттакчылары лганд, чечен чугааларны хоорай прозасынга хамааштырып болур деп ол чугаалаан. “Сөөлүг сөс” деп чен чугааның бир янзы бижиттингенин Эрик Доңгак тып, ында онзагай аян, бүрүлбаазын психологтуг аян номчукчунуң сонургалын бодунче хаара тырта эрин демдеглээн.

Ульяна Моңгуштуң “Асфальтыда өзүмнер” со-ургачыг, бодунуң номчукчуларын тыва бээр ном ооң-биле таныжып келгеннер чугаалап турганнар. “Асфальтыда өзүмнер” чон аразында чаа-ла тарап илээн. Чогаал критиктери болгаш номчукчулар бот-ры чогуур үнелелди бо номга бээри чугаажок.

Шаңгыр-оол СУВАҢ,
чогаалчы.

2019 чыл – Россияның үндезин чоннарның дылдарының чылы

БИЧИИ ЧАШТАРГА ТЫВА НОМНАР

“Мен кандыг аймак чоннуң төлээзи мен?” деп айтырыгга чиге болгаш дорт харыны төрзэн дыл бээр, чижээ, “Мен тыва кижин мен” азы “Мен алтай чоннуң төлээзи мен”.

Делегейде төрзэн дылдарның дүрген чидип тура-рын эртемденнер демдегледип турар. Чырыдышкын, эртем болгаш культура талазы-биле бүгү делегей организациязының тургусканы сан-чурагайы-биле алырга, делегейде чоннарның дылдарының 90 хуузу чидериниң айылында келген.

Россия девискээринге сөөлүг 130 чыл дургузунда 14 дыл читкен. “Россияда чурттап, амыдырап, ажилдап чоруур чоннарның дылдарының аразындан 18 дыл ис чокчиде бээриниң айылында” деп Россия чоннарының националдар херектериниң Федералдыг агентилелиниң даргазы Игорь Баринов медеглээн.

Дылдарның чиде бээриниң эң-не кол багай чылда-гааны – өг-бүлөгө төрзэн дылга чугаалашпазы.

“Мен тыва кижин-дир мен” деп билишкенин үндезин, тыва кижиниң эң бай чүүлү төрзэн ТЫВА дылы болур ужурлуг. Төрзэн дылын, чонунуң төөгүзүн, культуразын билбес болза, дыка улуг чидирлиг чурт-тап чоруур “яды” кижин-дир деп дидими-биле чугаалап болур.

Каттышкан Нациялар Организациязының Чиңгине Ассамблеязының шийтпири өзүгаар 2019 чыл “Россияның үндезин чоннарның дылдарының чылы” кылдыр чарлаттыган. Кандыг-даа чон бодунуң төрзэн дылынга хумагалыг болуп, төрзэн дылының салым-чолунуң чидиг айтырыгларын кичээнгейге ап, херек кы-рында боттуг хемчеглер-биле шынзыдып ажилдаарын чарлаттыган чыл кыйгырып турар.

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының Национал школа хөгжүдөр институту “Россияның үндезин чоннарның дылдарының чылында” Тываның биче чаштарындан эгелээш, улуг кижин бүрүзүгө бодунуң төрзэн тыва дылынга арыг чараш чугаалажып, ырлап-шоорлап таарымчалыг байдал-дарны тургузары-биле, “Тыва дыл – чаштарга” деп төлевилелди ажилдап кылган.

Тыва Республиканың Чазаның 2017 чылдың апрель 7-ниң хүнүнде үндүргени №152 “Тыва дылдың 2017-2020 чылдарда сайзыралы” деп күрүне программаны күүседир талазы-биле ажилдарның бирээзи “Тыва дыл – чаштарга” деп төлевилел. Төлевилелде кирген хем-чеглер Тываның Чазаның болгаш Тыва Республиканың

Өөредилге болгаш эртем яамызының дорт акшаланды-рышкыны-биле херек кырында боттанып турар.

2019-2020 өөредилге чылындан эгелеп, Тыва Республиканың школа назыны четпээн уруглар өөредир албан черлеринге бичии уругларның тыва чугаазын сайзырадыры-биле кичээлдер чоруп эгелээр. Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының сайыдының 2019 чылдың апрель 29-та ат салган № 610 дужаалы уругларның тыва чугаазын сайзырадыр ажил-чорудулганың хоойлу өзүгаар чоруттунуп эгелээнин бадыткап турар.

“Мама”, “папа”, “бабушка”, “дедушка” деп чугаалаары шуут чаңчыл апарган, оон эртсе, анаа-ла анай, хураган эткени дег, “маа”, “паа” деп турар үеде төрзэн дылын хүндүлээр, хумагалаар чорукка кижизидеринге өг-бүлениң салдары дыка улуг.

Национал школа хөгжүдөр институттуң эртемденне-ри “Школа назыны четпээн уруглар өөредир албан чер-леринге төрзэн (тыва) чугаа сайзырадырының “ТӨРЭЭН ТЫВАМ” деп чижек өөредилге программасынга дүүштүр кылдыганын чаа номнар бөгүн чырык көрүп үнүп келген.

Уругларның хар-назынының аайы-биле “Күдерек”, “Долаана”, “Мээң өг-бүлөм”, “Хөглүг үннер”, “Сестер оюну”, “Дыңнаксанчыг тыва чугаа”, “Үжүктер таалыңы”, “Бөмбүрзек”, “Үлгерлиг болуру” деп аттарлыг өңүг чараш чуруктарлыг номчулгаларны үндүрген. Башкы-ларга, ада-иеге сүмелзэн улуг хемчээлди “Номчулга ному” деп номну школа назыны четпээн уруглар өөредир албан черлеринче тарадып эгелээн.

Номчуксанчыг, көрүксенчиг чараш номнар Крас-ноярск хоорайда “Офсет” деп ном үндүрер черге пар-латтыган. Каттышкан Нациялар Организациязының Чиңгине Ассамблеязының чарлааны Россияның үндезин чоннарның дылдарының чылында Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының Национал школа хөгжүдөр институту төрзэн тыва дылды камгалап, када-галаар, салгалдарга мөңгө арттырар талазы-биле улуг ажилды кылып, улугларга-даа, уругларга-даа кончук улуг белекти сөңнээни ол.

Төрзэн тыва дылының чидип болурунун айылы дыка улуг дээрзин тыва кижин бүрүзү медегер чорууру чугула.

Лидия ООРЖАК,
Национал школа хөгжүдөр институттуң
эртем ажилдакчысы.

Енисей хүнүгө уткуштур

УЛУГ-ХЕМНИ ХИРЛЕНДИРБЕ

Сентябрь 13-те регионнар аразын-«Сибирьниң арыг-силиг эриктери» акция болуп эрткен. Аңаа Дээди ралдан, Чазак Аппарадындан эгеш шупту яамылар, ведомстволар, рия, өөредилге черлери волонтер-р дээш барык найысылалда турар пту организациялар киришкен.

“Шын” солуннуң журналистери база чыда калбайн, ТР-ниң Информатия болгаш харылзаа яамызы-биле ботникке кириштивис. Би-Хем биле а-Хемниң каттышкан белдиринден илээш; «Совет Тываның 5 чыл ою» дионнуң дужунга чедир аштап-арыг-р черивис ол. Бокчыгган кижилер эрик

дургаар чай чок-ла турлар. Дола берген шоодайлар бичии када эңдере чыскаа-лыпты. «Мындыг акциялар эвес болза, эрик кыды дургаар долдур бок апаар чыгыш чүве-дир. Чазын база аштаан болгай. Чамдык улус кандыг кончук чурум чок болур чоор. Келген кижин бүрүзү дыш-танган соонда, бөгүн арттырбайн, чыып алгаш чоруп турар болза, мындыг чүве турбас» – деп, Информатизация болгаш харылзаа яамызының консультантызы Орлана Монгуш бодунуң бодаалдары-биле үлешти.

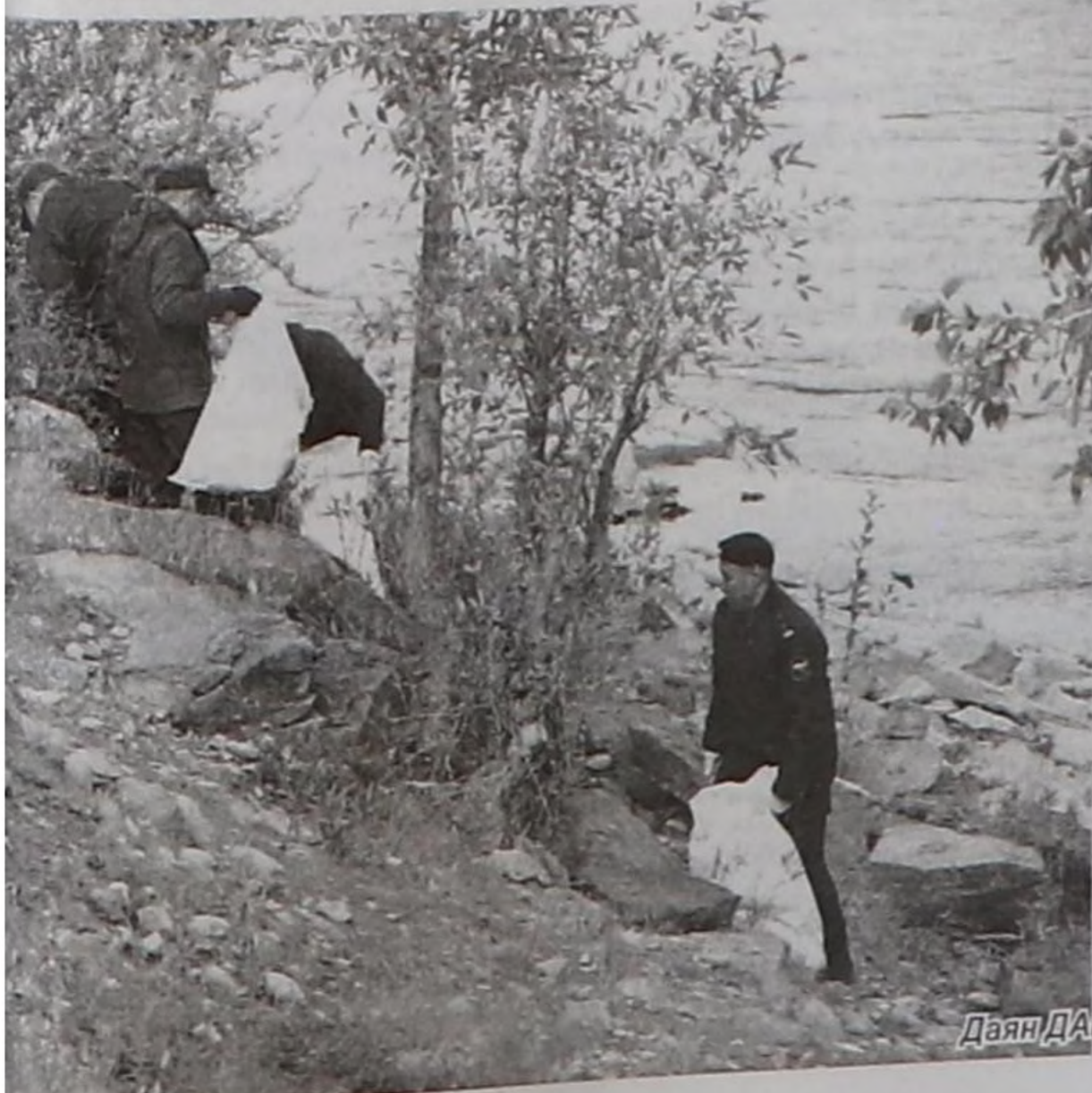
База бо акцияга киржип чедип кел-ген, бистен ырак эвес черге ажилдап турган суд приставтарының ажил-

дакчыларының хөйү-даа, идепкейли-даа кончук болду. Эрик дургаар шалып-кыны-биле бокту аштавышаан, биске чоокшулап келирге, оларның бодаалын база айтырдывас. «Бок эңдерик болду. Байырлап-даа эрттирип азы анаа дыш-та-нып-даа келген улус болза, бичии хары-салгалыг болур болза эки-дир. Ишкен, чиген аш-чеминиң хаптарын талдар, теректер адаанга бөлүп каалкан, аай-лап турганнары ол ирги бе азы көзүлбес черлерге чажыра октап турганнары ол бе, билдинмес. Колдуу-ла шилдер, чаңгыс удаа ажилдап чук савалары хөй болуп турар. Мындыг чергелиг субботниктер

эвес болза, таа канчаар бис. Чогуу күзелдиивис-биле киржип келдивис, чүгле чазын, күзүн эвес, доктаамал эрт-тирип турары күзенич деп бодаар мен. Чанарда, бөгүн бөлүп ап турунар деп дыштанган чонну чагып-сургаксаар-дыр мен» – деп, суд приставтарының юризи Сергей Донгак чугаалады.

Чанып олургаш, көөрүвүске, Эне-Сайның оң-солагай талакы эриктинде хаптарда чыып каан бок чеже-даа авто-машина ишти болур хире. Долгандыр турар бойдуска, чайгаар бүткен ыдыктыг хемивисти мынчаар хирлендирип чоруу-рувус дыка хомуданчыг болду. Енисей хүнүгө уткуштур «Сибирьниң арыг-силиг эриктери» акция моон-биле кызыгаар-ланмас, ам-даа уламчылаар: Соок кыш удур Улуг-Хем харысалга чок чамдык кижилерниң октап, чүдереткен бөгүндан адырлып алыр.

Аржаана ЧАМЗЫРЫН.

Даян ДАНСОРЮНУҢ чуруктары.

Фестиваль

Чеховтун
күзү-2019

2019 чылдың октябрь 21-ден 24-ке чедир «Чеховтун күзү-2019» X Бүгү-делегейниң литератураның (чечен чогаалдың) фестивалы Ялта хоорайга болуп эртер. Россиядан болгаш даштыкы чурттардан шүлүкчүлери база литература организацияларын фестивалга кижире-биле чалап тур бис.

Фестивальды эртирериниң дүрүмүнүн дугайында <http://brega-crimea.ru> сайтындан билип ап болур. Чагылларны taya.goncharova@yandex.ru электроннуг почтаже чорудар.

Шупту бүрүткеткен кижикчилерге фестивалга киришкен дугайында бижиктерни тыпсыр. Тиилекчилерни кубоктар-биле, лауреаттарны медальдар (алдын, мөңгүн, хүлер – шупту номинациялар), дипломнар-биле шаңнаар.

Фестивалдың лауреаттарының дугайында «Юность» журналынга, «Чеховтун күзү-2019» Ялта хоорайга X Бүгү-делегейниң литература

фестивалының кижикчилериниң чогаалдар чыындызы» брошюразынга, «Брега Тавриды» журналга, РОО «Крым Республиканың чогаалчылар эвилели» - <http://brega-crimea.ru> сайтызынга, россияжи болгаш даштыкы массалыг информация чепсектеринге база Интернет четкилеринге парлап үндүрер.

Фестивальдың организациячылары шупту организацияларны болгаш хууда кижилерни аңаа кижип, оң партнерлары болурунче кыйгырып тур.

Хүндүткел-биле, Крым Республиканың болгаш Севастопольдун Чогаалчылар организациясының каттыжышышынының адындан, «Крым Республиканың Чогаалчылар эвилели» РОО-нуң даргазы, «Брега Тавриды» журналдың кол редактору, Москва хоорайның «Геополитиктиг айтырыглар талазы-биле академиясы» ОО-нуң профессору, Крымның Чогаалчыларның националдар аразының эвилелиниң кежигүнү, Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү, А.С. Пушкин аттыг «Ажыл-албанга болгаш сөскө бердингени дээш» база «Литературлуг Олимп» бүгү-делегейниң шаңналдарының лауреады, А.И. Домбровский аттыг шаңналдың лауреады Валерий Смирнов (Шумилов).

Хоойлу болгаш чурум

Дугуржур бетинде боданыр

Кызыл хоорайның полициясының дежурный кезээнге Кызыл хоорайның 41 харлыг херээжен чурттакчызындан билдиришкен кирген. Оң чугаази-биле алырга, уруун уруглар садынга тургузуп алыры-биле таныыры кижиге 40 муң рубль акшаны берген. Ынчалза-даа акшаны алган кижиге аазаашкынын күүсетпейн, харылзааже үнмейн барган.

Ук херекке хамаарыштыр РФ-тиң Кеземче хоойлузунун 159 чүүлүнүн 2 кезээ езугаар бузурукчу чорук, хамаатыга элээн улуг когаралды чедиргени дээш кем-херекти оттурган.

Оперативтиг истелге хемчеглериниң түңнелинде 46 харлыг, кайда-даа ажилдавайн турар, моон мурнунда шииттирип чоран, Кызыл хоорайның херээжен чурттакчызын туткан.

Байысаалга үезинде каразыттырып турар кижиге кылган херекти шын деп өчээн. Алган акшаны бодунун амы-хууда хереглелдеринче чарыкканын чугаалаан.

Херектиң истелгези уламчылап турар.

Таныыр-даа, танывас-даа кижилер-биле янзы-бүрү дугуржугалар кылып тургаш, кичээнгеилг болурун хамаатыларга ТР-ниң ИХЯ-зы сагындырып тур. Дугуржугаларның ылаптын, чугаалажып турар кижиниң шыныын хынап ап турары артык звес.

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

**МЕХОВАЯ
ФАБРИКА
PALITRA**

СКИДКИ до 50%

**КРЕДИТ
без переплаты**

0% 0 руб. до 24

ПЕРЕПЛАТА ПЕРВЫЙ ВЗНОС МЕСЯЦЕВ

**с 18 по 21 сентября
СК им.И.Ярыгина**

ВЫИГРАЙ ПУТЁВКУ НА ДВОИХ
В ЭКЗОТИЧЕСКУЮ СТРАНУ

*Организатор акции ИП Сорокин А.В., ОГРН 314433009900014. Акция проводится с 15.09. по 14.12.2019г. Розыгрыш лутавки состоится 15.12.2019г. С подробной информацией об организаторе акции, правилах ее проведения, количестве призов, сроках, месте и порядке их получения узнавайте на сайте www.palitrabaza.ru или у продавцов-консультантов или по телефону 8(800)700-20-27.
*Кредиты предоставляет банк-партнер ООО «ХКФ Банк». Генеральная лицензия ЦБ РФ № 316 от 15.03.2012 г. (бессрочная). Маркетинговая акция «ВД 0-0-24 СК7,51%»: с сумм кредита от 1 500 до 500 000 рублей; размер Первого взноса составляет 0%, 10%, 20%, 30% и 50% от стоимости товара; процентная ставка (% годовых) зависит от Первого взноса (далее – ПВ): при ПВ 0% - процентная ставка 7,46%, при ПВ 10% - процентная ставка 8,27%, при ПВ 20% - процентная ставка 9,28%, при ПВ 30% - процентная ставка 10,56%, при ПВ 40% - процентная ставка 12,26%, при ПВ 50% - процентная ставка 14,60%. Удорожания товара, приобретенного в кредит на указанных условиях, не происходит за счет предоставленной продавцом скидки в размере 7,51% от первоначальной стоимости товара. Подробности об ассортименте товаров, на которые предоставляется скидка, сроках и условиях кредитования уточняйте у продавца. Реклама

Уголь Балахта, Бея. Доставка бесплатно от 2 тонн.
Тел: 8-923-383-1575, 8-913-352-2456

Вниманию читателей!

Спешите оформить подписку на любимые газеты «ШЫН», «ТУВИНСКАЯ ПРАВДА», «ТЫВАНЫН АНЫЯКТАРЫ», «СЫЛДЫСЧЫГАШ» на 1-е полугодие 2020 года!

Подписку можно оформить:

- 1) В любом почтовом отделении филиала ФГУП «Почты России»
тел: 8(39422)2-11-52
- 2) Онлайн-подписка на сайте Почта России <https://podpiska.pochta.ru>
- 3) В офисе редакции по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская, д.100,
3 этаж, каб 309. Тел: 8(39422)3-39-45, 2-18-10

солуннун сайтызы: [//shyn.ru](http://shyn.ru)

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Үндүрүлгениң тиражы: 3918

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар
В.Э. Чанзан.
Редактор К.К. Монгуш.
Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси:
667000, Тыва Республика
Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.
Үндүрүкчү редактор М.О. Ондар —
2-17-91.
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш,
А.К. Ооржак. — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар,
Ч.Н. Мачык. — 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаварал талазы-биле федералдыг албанын Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдин дугаары — ПИ №ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» АН-ге парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.
Чагыдылга индекси: хуу кижилерге — П6855, организацияларга — П6860
Солун неделяда үш катап үнөр. Хемчээли 2 парлаар ама.
Номерни парлалгаже дужаганы: график езугаар — 18.00, херек кырында — 20.00.
Солун келбейн барганда, 2-18-10 телефонче долгаар.